
TEKST, KONTEKST, PRIČA

VOJISLAV PEJOVIĆ

TEKST I KONTEKST

Žao mi je ako sam Viktora Ivančića svojom reakcijom na tekstove *Mrtvi i hranjeni* i *Protiv nametnutih škola* podstakao da potroši koju cigaretu više, ali sam mu veoma zahvalan na rezultatu. Njegov odgovor *Školovanje ludom radovanje* nudi najveći dio onog – gotovo tragičnog, ispostavlja se – “objektivnog konteksta” na čiji sam se nedostatak žalio. U prethodnim se tekstovima očigledno polazilo od pretpostavke da će prosječan čitalac znati da je u Hrvatskoj autor udžbenika iz seksualnog odgoja zapravo Katolička crkva sama, te da su djeca školskim rasporedom prinuđena da pohađaju vjeronauku. Međutim, ta i sve ostale scene iz obrazovnog horor filma koji nam je Ivančić prikazao su mi bile nepoznate, te nije bilo druge do da opaske poput one o “visokokaloričnom sladoledu” i “sigurnoj i kvalitetnoj kopulaciji” shvatim prvenstveno kao autorov odnos prema javnozdravstvenoj politici uopšte.

Tom nerazumijevanju je, međutim, doprinio i Ivančić sam – time što sam nije naveo relevantne statističke podatke on jeste učinio svoje tekstove ubojitijima (putem izostavljanja “komplikujućih” detalja), ali na uštrb kompletnijeg predstavljanja nezavidne pozicije u kojoj se prosječni hrvatski učenik i učenica nalaze: stiješnjeni između globalnih trendova, koji nisu manje razorni time što dolaze odnekud drugo, i države, ogrezle u korupciji, partijskoj kulturi, nacionalnoj mitologiji i simbiozi sa crkvom. Ivančić izgleda smatra, i možda zaista jeste tako, da su globalni trendovi i hrvatski društveno-politički milje tek hijerarhijski različiti djelovi jednog te istog megamehanizma koji bismo nazvali “poznom kapitalizmom”, kom su mimikrija i simulacija samounapređenja inherentne, ali to ne osporava činjenicu da živimo u njemu. U tom sistemu neka djeca pohađaju školu i u njemu će najmanje još jedna generacija stasati, te možda ima smisla razmotriti kako djelovati lokalno (ili još gore: unutar sistema samog), dok ga se ne zam-

ijeni nečim boljim i pravednijim. U nedostatku revolucionarne ili kakve druge sile koja će postojeti poredak promijeniti ili ga istresti iz gaća, zar je sasvim lišeno smisla djelovati u inkrementima? Ja tu nemam dilemu: uz rizik da zazvučim kao Helen Lovejoy iz TV serijala o Simpsonima, moram da istaknem kako na svijetu ima oko 2,4 milijarde ljudskih bića mlađih od 20 godina, i kako čak i relativno mala pomjeranja u faktorima rizika za razna oboljenja (a kao što već navedoh, gojaznost i pušenje tu vode kolo po zlokonosti uticaja) znače duži i bolji život za veliki broj njih. Pretpostavljam da će Ivančić ponoviti kako je ovakav način razmišljanja na primjeru Hrvatske obesmišljen u startu, ali mislim da je ulog preveliki – djeca, djeca, vapi Helen Lovejoy u meni – e da bi se sve opcije, čak i one koje unaprijed prilično smrde, jednostavno bagatelisale.

350

Ivančić je, osim toga, propustio priliku da svoj snažni i visoko artikulirani glas iskoristi za nešto više od jetke disekcije hrvatske zbilje. Siguran sam da bi autor njegovog kalibra uspio da pronađe načina da svojim mlađim čitaocima i čitateljicama – uz svo prašenje po ministru Jovanoviću i školskom ustrojstvu – eksplicitno i uvjerljivo stavi do znanja kako će njihovo porobljavanje od strane sistema biti tim potpunije što se više budu natovarili kilogramima, paklima cigareta i neželjenim trudnoćama. (Jer eksplicitno i uvjerljivo se mora: pisanje koje se dotiče zdravlja podliježe posebnim pravilima.)

Ne želim da budem nepravedan: sad je jasno da Ivančić zaista ne propagira pušenje, gojaznost i “građansku neosviještenost”, ali da nisam bio usamljen u nerazumijevanju onog što je napisao potvrdili su, svaki na svoj način, i Dejan Ilić i Rastislav Dinić u svojim komentarima.

Odloživši, nadam se, *ad acta* onaj dio konverzacije u kom se zapravo nismo razumjeli i dodatno pojasnivši moj dio ostatka, ostaje mi još da se dotaknem jednog moguće minornog pitanja koje mi je palo na pamet čitajući Ivančićev najnoviji tekst, te da odgovorim na jedan zahtjev. Pođimo redom.

Pretpostavljam da ćemo se složiti kako, čak i u državama “poznog kapitalizma”, razlike od države do države nisu trivijalne: ići u školu ili jesti hamburger u Americi nije isto što i raditi to isto u Hrvatskoj ili Finskoj. Te se tri države razlikuju po velikom broju parametara kojima se društva danas upoređuju, uključujući one koji govore o kvalitetu najosnovnijeg obrazovanja (čitanje, matematika, nauka), stepenu demokratičnosti, slobodi medija i stepenu korupcije. Čini mi se da to komplikuje diskusiju na zanimljiv način. Kao što smo vidjeli, kada govorimo o Balkanu, čak i naizgled progresivne inicijative kao što je uvođenje zdravstvenog vaspitanja za sobom vuku čitavu silu implikacija vezanih za lokalitet, od posljedica nedavnih ratova do još živahnih refleksa iz doba jednopartijskog sistema. Da li bi, međutim, poziv na pobunu putem konzumacije visokokaloričnog sladoleda – makar i preliveog sarkazmom, umjesto “gustim čokoladnim preljevom” – važio i za Finsku, ukoliko bi se odlučila da uvede zdravstveno obrazovanje? (Ne znam da li je to već učinjeno.) Finska je, naime, praktično po svim indikatorima zemlja slobode, jednakosti, demokratije i bogatstva, uz veoma nizak stepen korupcije i poredbeno nisku stopu gojaznosti (16 odsto među odraslima, za razliku od Hrvatske sa 23 odsto i SAD sa 34 odsto). Ovo nije retoričko, već stvarno pitanje, a od-

govor na njega bi, kao u nekoj vrsti kontrolnog eksperimenta, mogao da osvjetli u kojoj mjeri je Ivančićev sud o školi kao “autoritarnoj instituciji sa totalitarnim pretenzijama” determinisan geografijom i ličnim iskustvom.

Na kraju: Ivančić me je pitao, a povodom mog pominjanja gojaznosti kao faktora rizika za mentalne bolesti, “da li će mentalna oboljenja biti potaknuta fizičkom prisutnošću sala u ljudskom organizmu ili traumatskim doživljajem odstupanja od idealnih proporcija kakve su nametnute u javnom diskursu”. Kao prvo, treba reći da je interakcija dvosmjerna: gojaznost povećava rizik od depresije (kao najrasprostranjenijeg mentalnog oboljenja) i obrnuto. Kao drugo, koliki je tačno udio fizioloških procesa a koliki socijalne stigme u uticaju gojaznosti na razvoj depresije ne znam, ali fiziološka komponenta izgleda jeste prisutna: masno tkivo je, naime, veoma aktivno u lučenju signalnih molekula (tzv. citokina) koji su karakteristični za stresna stanja i koji mogu, direktno ili indirektno, da aktiviraju moždane procese koji do depresije dovode.

Ovim mislim da sam iscrpio ono što sam htio da kažem povodom Ivančićevih tekstova; ukoliko ima još nešto da doda, završna riječ mu svakako pripada. Takođe, iskreno mu se zahvaljujem na pažnji koju je ukazao mojoj kritici; nije bilo lako polemisati sa nekim čijem se intelektu i društvenom angažmanu divite već punih dvadeset godina.

PRIČA KAO SREDSTVO I PRIČA KAO CILJ

Dejan Ilić će se možda iznenaditi (jer smatra da je uticaj loših škola na moju sposobnost

rezonovanja očigledan), ali ja se sa gotovo svim iz njegovog najnovijeg teksta slažem: slažem se da je priča esencijalna, da ide prije svega (da, i prije podataka), i da je nezamjenljiv sastojak u formiranju slike stvarnosti (ne bih da zamaram društvo, ali egzaktnih naučnih podataka ima i o tome). Osim toga, poznato je da dobar narativ – ili još bolje, dobra anegdota – često nadmašuju dobru tabelu ili grafikon u pogledu efektnosti prenosa poruke, bar kad je laička publika u pitanju. Slažem se i sa svime što kaže Michael Apple o hegemonijskim odnosima u obrazovanju, kaogod i sa time da razni segmenti naučnog zdanja mogu poslužiti kao podloga za podmukli “skriveni kurikulum”.

Međutim, ne znam šta da započnem sa Ilićevom, kako kaže, “provokacijom”, po kojoj je priča “jedino važna”. Svakako se osjećam isprovociranim da primijetim kako je, iako neophodan, ona takođe i bolno nedovoljan uslov da se pojmi ono šta smo i šta nas okružuje. Tu opet dolazimo do problema provjere težine iskaza putem puštanja njegovih implikacija u svijet i posmatranja šta se sa njima dešava. Tek par opšte znanih primjera: (1) Upotreba kondoma i antiretroviralne terapije predstavlja primjer pristupa priča + podaci, zahvaljujući kojem je širenje epidemije AIDS-a praktično zaustavljeno; silovanje djevice u pojedinim djelovima Južne Afrike kao sredstvo borbe protiv iste bolesti je primjer aplikacije priče – u ovom slučaju, magijskog mišljenja – bez činjenične provjere; (2) Upotreba vještačkih đubriva u poljoprivredi, kao jedan od ključnih faktora u kreiranju sadašnjeg izobilja hrane jeste priča + podaci; avanture Staljinovog ministra biologije Trofima Lisenka, koji nije

vjerovao u genetiku i vještačka đubriva već u “treniranje” sjemena vlagom i hladnoćom čime su milioni osuđeni na izgladnjivanje, samo je priča i ništa drugo; (3) Globalno otopljavanje i ključna uloga ljudi u tom procesu, ponovo priča + podaci; negiranje pomenutog je samo priča, podstaknuta sponzorisanjem raznih pseudostručnjaka od strane naftne industrije; (4) *Čas anatomije* Danila Kiša i njegova odbrana pred sudom, priča + podaci; Dragan Jeremić i društvo – priča, priča i jedino priča.

Još jednu stvar je Dejan Ilić pogrešno razumio: ja ne apelujem u ovoj našoj diskusiji na *zdrav razum* (koji me, manicom zen učitelja, podučava da ostavim za sobom), već na upotrebu *naučnog metoda*, koji je prema zdravom razumu krajnje sumnjičav i koji podrazumijeva provjeru validnosti svakog pojedinačnog koraka napravljenog pri izvođenju zaključaka, *nezavisno od toga koliko dobro priča zvučala*. Možda povjerenje koje tom metodu poklanjam zaista jeste rezultat raznih loših škola koje sam, kako Ilić smatra, dobro savladao, ali skrenuo bih mu pažnju da naučni metod ne služi samo u monotone svrhe akumuliranja statističkih podataka o fenomenima o kojima znamo malo ili nimalo, već je bio nezamjenjiv u uzletima ljudskog intelekta kakvi su teorija relativiteta, kvantna mehanika i teorija evolucije, koji spadaju, tvrdo vjerujem, u najubjedljivije primjere toga šta su sve priča i podaci u stanju kad se udruže.

Na kraju, još par perifernih primjedbi:

Prvo, dovoditi u sumnju rezultate studija koje pobijaju zaključak do kog se došlo pukom kognitivnom tako što se pita “a ko je te studije sponzorirao?” je, kako to Amerikanci kažu, stavljanje kola ispred konja: po Iliću, nije

dakle problem u tome što je on izveo netačan zaključak o veoma važnom aspektu naše diskusije, već u tome ko je finansirao studije čiji rezultati njegov zaključak pobijaju. Mislim da intelektualna dosljednost iziskuje da Ilić taj put pređe sam – tj. pročita pomenute studije ako ga crv sumnje dovoljno nagrizi, obrazloži zašto misli da postoji konflikt interesa, te pokuša da pronađe dokaze za to, uključujući nedosljednosti u narativu, kao što je to efektno uradio na primjeru srpskog Zakona o obrazovanju. U protivnom, moglo bi se zaključiti da je pitanje o sponzorstvu tek motka za retorički preskok preko činjenice da je on, koristeći se nevažno kojom pričom, došao do zaključka koji je, ponavljam, za našu diskusiju veoma važan, ali je takođe i veoma pokazivo netačan.

Drugo, Ilić me takođe optužuje (tačnije, ne mene već obrazovni sistem koji me je intelektualno oblikovao, a čijih sam tendencija, kaže velikodušno, tek dobronamjerni i nehotačni “eksponent”) za korištenje isključivo tehničkih kriterijuma, upotrebljivih isključivo ekspertima, u priči o javnom zdravlju i obrazovanju, pa se pita ko je građane Hrvatske pitao da li im je važnija borba protiv gojaznosti ili, recimo, hepatitisa. Ja pritom uopšte ne smatram da netehničke, tj. humanističke discipline nemaju poslovično mjesto za stolom kad se razmatraju stvari od zdravstvenog ili obrazovnog značaja, već se držim pokazivog e da bismo mogli da provjeravamo validnost svakog koraka u diskusiji, kao što sam već opisao. Nažalost, primjer koji Ilić koristi da bi ilustrovao moju navodnu sklonost ka cirkularnoj logici i nametanju sopstvenih tema kao jedino relevantnih predstavlja još jedan proizvod razmiš-

ljanja neopterećenog činjenicama. Dilema *gojaznost ili hepatitis* je, naime, lažna: hepatitisi A i B se suzbijaju vakcinacijom i opštim higijenskim mjerama, dok se hepatitis C gotovo isključivo prenosi nesterilnim iglama i opremom za transfuziju, te se stoga prevencija svodi na sterilizaciju pomenute opreme i kontrolu donirane krvi. Dakle, prevenciju tipova A i B obavljaju ljekari pri rođenju i na redovnim pregledima, dok bi se o tipu C moglo (moralo, zapravo) razgovarati na tom nekakvom času zdravstvenog – kao i o gojaznosti, uostalom, koja, tek da pomenem, sa stanovišta mortaliteta, morbiditeta, efekta na kvalitet života i ekonomskog tereta predstavlja daleko, daleko veći problem od sva tri hepatitisa zajedno, bez obzira na to šta hrvatsko ili bilo koje drugo javno mnjenje o tome mislilo. (Za radoznale: o zloupotrebi javnog mnjenja pod maskom *demokratizacije diskursa* od strane pseudostručnjaka, političara i medija, a prigodom pandemije svinjskog gripa 2009, pisao sam ovdje.) Đavo je uvijek u detaljima.

Treće, Ilić kaže da se Ivančić, za razliku od mene, u svojoj argumentaciji “nije oslonio na statistiku, nego se okrenuo etici. A u sferi etike i inače nemamo kud nego da pričamo priče.” Neka me se ispravi ako griješim, ali etika – bar njena normativna i primijenjena strana – bi trebalo da podrazumijeva prosuđivanje moralne ispravnosti *izbora*. Da bi se, međutim, izbori mogli adekvatno vrednovati, potrebno ih je što bolje upoznati, za šta su nam potrebni i priča i podaci. U komplikovanom svijetu u kom živimo, usudio bih se reći – mnogo, mnogo podataka.

I Dejanu Iliću sam veoma zahvalan na pažnji koju je posvetio mojim tekstovima i trudu koji je uložio da obrazloži svoje i Ivančićeve pozicije. Ja sam svakako iz ovog razgovora dosta naučio te ću, kao i dosad, nastaviti da predano čitam njegove tekstove na *Peščaniku*. Ovim se i iz ovog dijela polemike povlačim, i sa zadovoljstvom mu prepuštam završnu riječ.

353

[Peščanik.net, 2. 8. 2012.]

Đorđe Pavićević, Aleksandar Baucal, Dejan Ilić i Michael Apple.
[Fotografije s konferencije: AVE MEDIA]